

**Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка**

Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра мов і методики їх викладання

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня «магістр»

на тему:

**ФОРМУВАННЯ ТЕКСТОТВОРЧИХ УМІНЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ
ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Виконала:

студентка II курсу, 23-А групи

Спеціальності 013 «Початкова освіта»

Приходько Яна Миколаївна

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент

Мамчич Олена Борисівна

Чернігів – 2021

Роботу подано до розгляду « ___ » _____ 2021 року.

Студентка

_____
(підпис)

_____
(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

_____
(підпис)

_____
(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засідання кафедри *дошкільної та початкової освіти*

протокол № _____ від « ___ » _____ 2021 р.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри

_____
(підпис)

Ірина ТУРЧИНА
(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТЕКСТОТВОРЧИХ УМІНЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	10
1.1. Лінгводидактичний аспект формування текстотвірних умінь молодших школярів	10
1.2. Загальна характеристика формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів на уроках української мови.....	18
Висновки до розділу 1.....	29
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТЕКСТОТВОРЧИХ УМІНЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	31
2.1. Аналіз стану формування текстотворчих умінь молодших школярів на уроках української мови у закладах середньої освіти.....	31
2.2. Модель та організаційно-педагогічні умови формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови....	36
Висновки до розділу 2.....	38
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ОРГАНІЗАЦІЙНО- ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ТЕКСТОТВОРЧИХ УМІНЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	40
3.1. Результати констатувального та пошукового етапів педагогічного експерименту.....	40
3.2. Організація експериментального навчання	42
3.3. Результати перевірки ефективності організаційно-педагогічних умов формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови.....	43
Висновки до розділу 3.....	46
ВИСНОВКИ	48

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	49
---------------------------------	----

ДОДАТКИ

ВСТУП

Актуальність. Розвиток суспільства зумовлює постановку вимог як до дитини, так і до освітніх закладів, в яких здійснюється процес навчання, розвиток і становлення особистості, формування вмінь та компетентностей. Це означає, що перед школою стоять завдання: формувати успішного мовця, створити освітній простір, спрямований на розвиток і саморозвиток учня, який володіє системою знань, розвиненими комунікативними та творчими здібностями, навичками текстотворення. А Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»)), Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Державний стандарт початкової загальної освіти, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти особливо на цьому наголошують.

Також значний інтерес до текстів виникає у сучасного інформаційного суспільства. Це зумовлено тим, що вони є основним джерелом знань. Загалом людина оточена текстами все її життя. Це й колискові, казки, вірші, сценарії мультфільмів, твори різних стилів. Здобуття різних професій потребує опрацювання спеціальних текстів. Уміння роботи із такою інформацією необхідні для засвоєння змісту освіти та неперервного вдосконалення, зростання особистості впродовж життя. А формування текстотворчих умінь молодших школярів дають змогу не лише здійснювати пошук, відбір, опрацювання текстової інформації, а й створення власної.

Текстотворчі вміння з погляду лінгвістики, психолінгвістики й методики навчання розглянуто в працях Н. Болотнової, Г. Богіна, О. Глазової, Н. Голуб, Т. Дридзе, І. Зимньої, О. Залевської, О. Каменської, А. Курінної, О. Крутій, Т. Ладиженської, О. Леонтєва, Г. Лещенко, Г. Мільчикової, В. Ростовцевої, Н. Сайфутдінової, В. Статівки та інші. Формуванню текстотворчих умінь суб'єктів навчальної діяльності розглядали О. Андрієць, В. Бадер, І. Варнавська, О. Глазова, І. Нагрибельна, М. Оліяр, Л. Паламар, Н. Янко. Особливості методики формування

текстотворчих умінь і навичок учнів розкрито в наукових працях Н. Бондаренко, Л. Варзацької, В. Мельничайка, Т. Ладиженської, Г. Шелехової. Організації текстотворчої діяльності учнів і студентів присвячено наукові публікації Т. Горохової, Т. Грубої, О. Караман, Л. Овсієнко.

Проте, незважаючи на такий інтерес у дослідників, проблема формування текстотворчих умінь молодших школярів і надалі залишається не повністю розкритою. Це зумовлено тим, що при досить при наявності досить сталих теоретичних аспектів, з'являється дедалі більше інноваційних технологій, але які залишаються поза увагою дослідників. Що, в свою чергу, призводить до гальмування освітнього процесу та досить низького рівня сформованості текстотворчих умінь через відсутність зацікавленості під час навчання в учнів початкових класів.

Отже, нагальна потреба у підвищенні рівня сформованості текстотворчих умінь молодших школярів на уроках української мови та недостатня розробленість теоретичних і практичних аспектів цієї проблеми зумовили вибір теми нашого дослідження: «Формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови».

Об'єкт дослідження – освітній процес у початковій школі.

Предмет дослідження – формування текстотворчих умінь молодших школярів на уроках української мови.

Мета дослідження – експериментально перевірити вплив застосування моделі та організаційно педагогічних умов на формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови.

Відповідно до об'єкта, предмета, мети дослідження визначені такі **завдання**:

- розкрити теоретичні засади формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови;
- проаналізувати стан формування текстотворчих умінь молодших школярів на уроках української мови у закладах середньої освіти;

- визначити й обґрунтувати організаційно-педагогічні умови формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови;

- розробити критерії ефективності організаційно-педагогічних умов формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови;

- експериментально перевірити ефективність організаційно-педагогічних умов формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови.

Гіпотеза дослідження — застосування організаційно-педагогічних умов формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови сприятиме розвитку ключових компетентностей молодших школярів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- *вперше розроблено*: модель та організаційно-педагогічні умови формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови;

- *уточнено*: понятійно-категоріальний апарат педагогіки («текстотворчі вміння» та «формування текстотворчих умінь молодших школярів»); критерії ефективності організаційно-педагогічних умов формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що розроблено модель та організаційно-педагогічні умови формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови.

Організація дослідження. Дослідження здійснювалося у три етапи.

На першому етапі – теоретико-діагностувальному – вивчався стан досліджуваної проблеми у науковій та педагогічній літературі. Розроблено програму і методики дослідження, висунуто загальну гіпотезу, сформульовано об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, визначено програму подальшої дослідної роботи.

На другому етапі – організаційно-методичному – проводився аналіз стану формування текстотворчих умінь молодших школярів на уроках української мови у закладах середньої освіти; здійснювалась розробка моделі та організаційно-педагогічних умов формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови.

На третьому етапі — узагальнюючому – конкретизовано методiku експериментальної роботи, проведено констатувальний етап експериментальної роботи, проаналізовано матеріали підсумкового етапу експерименту, узагальнено його результати, систематизовано дослідницькі матеріали, завершено оформлення роботи в цілому.

Експериментальна база дослідження. Дослідницько-експериментальна робота виконувалася на загальноосвітньої школи.

При написанні роботи було використано такі **методи дослідження**:

- на теоретичному рівні – аналіз, порівняння, синтез, узагальнення, аналіз понятійно-теоретичної системи;
- на емпіричному рівні – вивчення та узагальнення масового та індивідуального педагогічного досвіду, вивчення нормативно-методичної документації;
- на експериментальному рівні - педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний), порівняльні методи, кількісний та якісний аналіз.

Публікації. Основні наукові положення й результати дослідження викладено у фаховій статті і тезах. А саме стаття:

«Загальна характеристика формування текстотворчих умінь на уроках української мови в молодших школярів»

Тези:

«Формування текстотворчих умінь молодших школярів в ігровій діяльності»

Логіка дослідження зумовила **структуру** дипломної роботи: вступ, 3 розділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних

джерел, додатки. Обсяг магістерської роботи складає 56 сторінок основного тексту (без додатків). Робота проілюстрована 1 таблицею, 3 рисунками (діаграмами).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТЕКСТОТВОРЧИХ УМІНЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

1.1. Лінгводидактичний аспект формування текстотвірних умінь молодших школярів

Згідно з Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національною доктриною розвитку освіти в Україні у XXI столітті, Державним стандартом початкової освіти, Загальноєвропейським рекомендаціям з мовної освіти компетентнісний підхід є рушійною силою реформування освітнього процесу. Компетентнісний підхід переорієнтовує освітню парадигму із накопичення знань, умінь, навичок на формування й розвиток в особистості здатності використовувати їх у швидко змінюваному інформаційному суспільстві, бути соціально адаптованою до майбутньої професійної діяльності [36, с. 286].

У Державному стандарті початкової освіти чітко висвітлено вимоги до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти з мовно-літературної освітньої галузі такі як:

- взаємодія з іншими особами усно, сприйняття і використання інформації для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях;

- сприйняття, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів, медіатекстах та використання її для збагачення свого досвіду;

- висловлювання думок, почуттів та ставлення, взаємодія з іншими особами письмово та в режимі реального часу, дотримання норм літературної мови;

- дослідження індивідуального мовлення, використання мови для власної мовної творчості, спостереження за мовними явищами, їх аналіз [44, с. 8-10].

На нашу думку, особливу увагу необхідно звернути на сприйняття, аналіз, інтерпретація, критичне оцінювання інформації в текстах різних видів, медіатекстах та використання її для збагачення свого досвіду, оскільки сьогоденне суспільство вважається інформаційним, а одним з пріоритетних завдань сучасного освітнього процесу є формування всебічно розвиненої особистості відповідно до соціального замовлення.

Згідно з даною вимогою було визначено загальні та обов'язкові результати навчання здобувачів освіти. До перших відносяться: сприймання тексту, аналіз та інтерпретація його, збагачення естетичного та емоційно-чуттєвого досвіду, оцінка тексту, його підбір для читання, перетворення інформації та творче читання. Обов'язкові ж результати навчання здобувачів освіти чітко розмежовуються відповідно до класів. Молодші школярі 1-2 класів по завершенню навчального року повинні:

- передбачати за обкладинкою, заголовком та ілюстраціями, про що йтиметься в дитячій книжці; читати вголос правильно, свідомо, цілими словами нескладні за змістом і формою тексти; розуміти фактичний зміст прочитаного;

- аналізувати та інтерпретувати текст, пов'язувати інформацію з тексту з відповідними життєвими ситуаціями; розрізняти головне і другорядне в тексті; визначати тему художнього твору, а також простого медіатексту;

- збагачувати естетичний та емоційно-чуттєвий досвід; розповідати про власні почуття та емоції від прочитаного тексту; відтворювати емоції літературних персонажів під час інсценізації;

- оцінювати текст, висловлювати власні вподобання щодо змісту прочитаних творів, літературних персонажів; намагатися пояснити, що подобається, а що ні; висловлювати думки щодо простих медіатекстів;

- обирати тексти, книжку для читання; пояснювати власний вибір;

- перетворювати інформацію на основі тексту; малювати чи добирати ілюстрації; фіксувати інформацію графічно;

- читати творчо та експериментувати з текстом (змінювати кінцівку, місце подій, імпровізувати з репліками під час інсценізації).

Молодші школярі 3-4 класів по завершенню навчального року повинні вміти:

- прогнозувати зміст дитячої книжки за обкладинкою, заголовком, ілюстраціями та анотацією; володіти повноцінними навичками читання (вголос і мовчки), що дає змогу зрозуміти тексти різних видів;

- пов'язувати елементи інформації в цілісну картину; розрізняти факти і думки про ці факти; формулювати прямі висновки на основі інформації, виявленої в тексті; визначати форму і пояснювати зміст простих медіатекстів;

- описувати емоційний стан персонажів, співпереживає;

- висловлювати власне ставлення до творів, літературних персонажів, об'єктів мистецтва і навколишнього світу, наводити прості аргументи щодо власних думок, використовуючи текст, власний досвід та інші джерела; описувати враження від змісту і форми медіатексту;

- визначати мету читання (для задоволення, розваги, пошуку потрібної інформації) та обирати відповідні тексти;

- на основі тексту створювати план, таблицю, модель;

- експериментувати з текстом (змінювати сюжет, переказувати текст з іншої позиції, додавати персонажів, імпровізувати під час інсценізації) [44, с. 8-10].

Загалом, володіння українською мовою, уміння нею спілкуватися, домагатися успіхів у процесі комунікації, самостійно здобувати знання є тими характеристиками особистості, які повинні бути наявними у кожного. Нова українська школа визначає десять ключових компетентностей, серед яких не останнє місце посідає вільне володіння державною мовою та спілкування рідною (в разі відмінності від державної) мовою. Тобто вміння усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти і

погляди, любов до читання, відчуття краси слова, готовність вживати мову в різних ситуаціях. А формуванню текстотворчих умінь учнів нової школи відводиться значиме місце саме на уроках української мови [21, с. 158].

Відповідно до Типової освітньої програми, розробленої під керівництвом Савченко О. (1 - 2 клас), метою початкового курсу мовно-літературної освіти є розвиток особистості дитини засобами різних видів мовленнєвої діяльності, формування ключових, комунікативної та читацької компетентностей; розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому й суспільному житті, у міжкультурному діалозі; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвиток мовленнєво-творчих здібностей [46, с. 6-7].

Згідно з Типовою освітньою програмою, розробленої під керівництвом Савченко О. (3- 4 клас), мета курсу – формування мотивації вивчення української мови; розвиток особистості дитини засобами різних видів мовленнєвої діяльності; формування комунікативної та інших ключових компетентностей; розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому й суспільному житті, у міжкультурному діалозі; розвиток логічного, критичного та образного мислення, мовленнєво-творчих здібностей; формування готовності до вивчення української мови . Реалізація мети здійснюється за такими змістовими лініями: «Взаємодіємо усно», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища» [45, с. 6].

Програмами передбачено формування, розвиток навичок мовленнєвої діяльності, роботу над побудовою діалогічних і монологічних висловлювань – усних та письмових. Мається на увазі переказ готових текстів і побудова власних висловлювань на добре знайомі учням теми: на основі прочитаних чи прослуханих творів, переглянутих фільмів, розповідей родичів, знайомих про ті чи інші події, про випадки з повсякденного життя школярів тощо. Учні

вчатися складати усні й письмові висловлювання з безпосередньою комунікативною метою (запрошення, вітання, вибачення, оголошення й т. ін.). Особливої уваги в цьому аспекті набуває текстотворча компетентність, оскільки базовим компонентом комунікації є текст. Уміння створювати тексти (усні чи письмові) є показником мовної культури особистості, її моральності, внутрішньої й зовнішньої краси. У вмінні спілкуватися виявляються інтелект і рівень мислення індивіда, його освіченість і вихованість, культурність і ціннісні орієнтири, краса слова й духу як ознаки духовного багатства та неповторної людської сутності [10].

Голуб Н. стверджує, що виділення у складі ключових компетентностей комунікативної підкреслює важливість освітнього завдання сучасної школи – навчити учнів ефективного спілкування, яке не обмежується формулюванням окремих речень чи фраз, а передбачає обмін певним досвідом, емоціями, почуттями й переживаннями, закладеними в текст. Тобто, якість спілкування прямо залежить від володіння прийомами текстотворення. Отже, в структурі комунікативних умінь учнів основної школи в навчанні морфології української мови провідне місце належить текстотворчій компетентності, а саме: здатності до первинної і вторинної комунікативної діяльності, що формується передовсім у роботі з різнотипними текстами [21, с. 159].

Врахування вказаних зв'язків під час вивчення морфології української мови дасть учням можливість усвідомити мову як систему, що постійно розвивається, удосконалюється, збагачується, а також осмислити внутрішні закономірності кожного рівня мови. У цьому розумінні текстотворчі уміння розглядаються як комплекс навичок усвідомлювати тему висловлювання і будувати його відповідно до окресленої теми; визначати основну думку майбутнього тексту, будувати власне висловлювання з урахуванням певного задуму і комунікативної стратегії; збирати і систематизувати матеріал для побудови власного тексту; планувати зміст висловлювання, надавати йому певного стилістичного забарвлення; правильно і свідомо добирати необхідні мовні засоби для оформлення висловлювання відповідно до ситуації

спілкування; знаходити і виправляти недоліки та помилки у змісті, побудові й мовному оформленні власних висловлювань; оцінювати побудований текст з погляду його змісту, форми, задуму і мовного оформлення. Виокремлюються такі компоненти текстотворчих умінь: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-пізнавальний, морально-духовний, емоційно-вольовий, операційно-діяльнісний, мовно-мовленнєвий [21, с. 159-160].

Дубовик С., Перепелиця Л. стверджують, що текстотворчі вміння – це насамперед вміння будувати тексти, працювати з текстом, розрізняти тему тексту, добирати заголовок, визначати основну думку, ключові слова, формулювати висновок на основі прочитаного (почутого) тексту. Важливими є також й інші вміння, необхідні для роботи з текстом, – вміння орієнтуватися в побудові тексту і ділити текст на смислові частини, вміння аналізувати кожную частину тексту і передавати зміст кожної з них, вміння виділяти головне і визначати фактичну й емоційну інформацію.

Текстотворчі вміння дослідники розподіляють на групи:

- вміння наповнювати текст змістом, що вимагає від учня знання матеріалу, про який він планує писати текст;
- вміння правильно будувати текст, що забезпечує якість його сприйняття читачем;
- індивідуальні мовленнєві вміння і навички, що пов'язані з різними аспектами мовлення: правильність висловлювань, ясність висловленої думки, багатство і краса мовлення; вміння учня працювати над текстом із метою його вдосконалення, розширення або скорочення [18, с. 42].

Божко О. дотримується думки, що комунікативні, мовленнєві й текстотворчі вміння не є тотожними, проте вони взаємопов'язані. Це пов'язано з тим, що комунікативні містять у собі мовленнєві та текстотворчі вміння, а текстотворчі вміння є основою мовленнєвих. Вони ґрунтуються на засвоєних знаннях, сформованих навичках і забезпечують ефективну текстотворчу діяльність. Божко О. та Ростовцева В. відносять до текстотворчих умінь автоматизовані компоненти текстотворчої діяльності,

зорієнтовані на всі її рівні: сприйняття, розуміння, інтерпретацію, створення, відтворення [4]. Тоді ж як Перхайло Н. розглядає текстотворчі уміння як складник текстотворчої компетентності та розуміє її як цілісну, інтегративну якість особистості, що поєднує в собі текстотворчі знання, уміння, навички, досвід текстотворчої діяльності, ціннісні ставлення та особистісні якості і виявляється в готовності створювати «вторинні» та власні зв'язні висловлювання різних типів і стилів мовлення [55, 474].

Вивчення тексту є об'єктом наукових зацікавлень багатьох учених, які досліджують його в літературознавстві, різних напрямках лінгвістики (комунікативній, когнітивній, функціональній, комп'ютерній лінгвістиці, прагма-, соціо-, психолінгвістиці тощо). Учені трактують текст як витвір мовленнєвого процесу, що відзначається завершеністю (І. Гальперін); упорядковану групу речень або їх аналогів, що становлять завершену смислову єдність (В. Одинцов); структуровану й організовану за певними правилами одиницю, що відзначається когнітивним, інформаційним, психологічним і соціальним навантаженням спілкування (Г. Колшанський); результат спілкування (інтерації та трансакції), його структурно-мовна складова і одночасно кінцева реалізація; структура, в яку втілюється живий дискурс після свого завершення (Ф. Бацевич). Неоднозначність тлумачення тексту можна пояснити, на думку О. Селіванової, його особливостями, основними з яких є: абсолютизація структурної організації тексту та граматичних засобів зв'язності; формально-структурна, жанрово-стилістична різноплановість текстів і специфіка способу їх репрезентації; багатоплановість підходів до лінгвістичного вивчення тексту (онтологічний, гносеологічний, власне лінгвістичний, психологічний, прагматичний, комунікативний, модальний, структурний, номінативний, когнітивний, соціально-історичний); звуження функції тексту до рівня складника комунікативного процесу, посередника, засобу, процесу й мети комунікації, абсолютизація у складі дефініції певної категорії або кількох категорій тексту [38, 42].

В українській мові існує три типи текстів: розповідь, опис і міркування. У текстах-розповідях передають дію в розвитку, у часовій послідовності; у текстах-описах характеризують статичні картини, передають їх деталі; у текстах-міркуваннях подають розвиток думок щодо предмета промови. Усі типи текстів широко використовуються під час мовлення і спілкування [18, с. 41].

Вихід за межі речення і мовної системи у сферу комунікації, вивчення тексту як складного комунікативного механізму, що фіксує стратегічну програму адресанта, сприйману й інтерпретовану адресатом», відкриває нові перспективи провадження текстоцентричного підходу і в лінгвометодиці, створює передумови для розуміння тексту як результату будь-якого виду мовленнєвої діяльності [36, с. 288].

На сьогодні є велика кількість поглядів до визначення сутності формування текстотворчих умінь. Підхід, який базується на трактуванні сутності формування текстотворчих умінь як певного комплексу умінь, безперечно, є доречним через те, що не можна заперечувати множинність умінь у цьому разі, але такий підхід є констатуючим і залишає поза увагою певні дії, які спрямовані на створення такого комплексу вмінь. Трактування сутності формування текстотворчих умінь як інтегрованої характеристики особистості, здатності володіти конкретними знаннями відображає кінцеву мету формування таких умінь або певне завдання процесу формування текстотворчих умінь, залишаючи поза увагою безпосередній зміст цього процесу. Схожим є визначення сутності аналізованого поняття як практичної діяльності учнів. Такий підхід поверхово окреслює зворотний зв'язок учнів у процесі навчання, незважаючи при цьому на спрямовану дію вчителя на учня з метою формування певного кола умінь. Підхід М. Вітошко, згідно з яким формування текстотворчих умінь – це філологічне осмислення художнього тексту, є занадто вузьким і має сенс лише про конкретно одне вміння – свідомо осмислювати певний текст. Аналогічним можна вважати підхід, щодо якого формування текстотворчих умінь розглядається як виявлення

певної здатності учня працювати з текстом. За таких умов висвітлюється лише підсумкова частина роботи вчителя в процесі формування певних умінь, що полягає в перевірці рівня сформованості текстотворчих компетентностей. Доцільним та слушним є підхід, який передбачає визначення сутності формування текстотворчих умінь як процесу формування певних умінь. Такий підхід можна вважати найбільш доречним, але це не дає підстав повною мірою погодитися з автором цього підходу та його визначенням [17, с. 125].

Єрмак Н. пропонує розуміти поняття «формування текстотворчих умінь учнів» як процес впливу вчителя на учня з метою формування умінь щодо усвідомлення теми висловлення, визначення основної думки майбутнього тексту, його планування, пошуку та вдалої систематизації інформації, структуруванню тексту, його оцінки, внесенню належних корективів, що в подальшому забезпечить високу якість текстотворчих компетентностей учня та мовну досконалість [20, с. 126].

1.2. Загальна характеристика формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів на уроках української мови

Навчання української мови в початковій школі є складним процесом, що вимагає врахування багатьох факторів. Вивчення рідної мови є важливим не лише з погляду мовної освіти, а й для світоглядного становлення особистості молодшого школяра, виховання громадянина своєї держави [18, с. 41].

Текстотворчі вміння викликали цікавість ще раніше, проте особливу уваги їм приділяють саме в сучасному інформаційному суспільстві. Це пов'язано з тим, що учні дедалі більше мають справу з текстом, його складовими та написанням. Загалом наголошується на тому, що текстотворчі вміння тісно пов'язані з текстотворчою компетентністю. Гамза А. стверджує, що питання формування текстотворчої компетентності в початковій школі не можна розглядати поза межами спілкування учнів, оскільки воно сприяє

розвитку та удосконаленню вмінь і навичок усіх видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письма). Даний науковець пропонує розуміти текстотворчу компетентність як комплекс умінь щодо визначення теми висловлювання, побудови та поширення зв'язних висловлювань, добору мовних засобів, виявлення недоліків у навчальних текстах та редагуванні деформованих текстів з урахуванням мети й завдань спілкування [1, с. 49].

Формування текстотворчих умінь базуються на мовних і мовленнєвих знаннях, уміннях і навичках. Формування в учнів текстотвірних навичок передбачає поступове автоматизування сформованих у результаті повторення текстотворчих дій (рецептивних і продуктивних), що характеризуються високим ступенем оволодіння й відсутністю поелементної свідомої координації та контролю [5]. Творення тексту є кінцевим результатом текстотворчої діяльності особистості, а навчити учнів створювати власні тексти на уроках української мови – одне з головних завдань вчителя [6].

На думку Єрмак Н., можна сформулювати два концептуальні підходи до процесу формування текстотворчих умінь учнів у процесі навчання української мови:

– психологічний, який передбачає зв'язок такого процесу із почуттями і переживаннями учня, забезпечення самостійності практичної діяльності учнів, орієнтацію на зв'язок поточного матеріалу із наступним та формування в учня досвіду внутрішнього мовлення;

– педагогічний, який передбачає дотримання принципів концептуальності, системності, керованості, ефективності, відтворюваності, створення певних умов для забезпечення якості формування текстотворчих умінь, зокрема набуття умінь вільного володіння словом з метою формування якісних текстотворчих компетентностей.

Для ефективного формування текстотворчих умінь необхідний синтез почуттів і знань, переживань і практичного досвіду, встановлення зв'язку між матеріалом, що вивчається, і наступними темами, самостійне виконання

учнем певних дій та формування в учня досвіду внутрішнього мовлення як підґрунтя якості сформованих текстотворчих умінь [17, с. 127].

Маркотенко Т. та Гамза А. стверджують, що питання формування текстотворчих умінь молодших школярів тісно пов'язане з оволодінням лексико-граматичною структурою мовлення, комунікативно доцільним використанням мовних засобів у будь-якій мовленнєвій ситуації, умінням користуватися багатством української мови, правильно, точно й виразно висловлювати власні думки в процесі спілкування. Вважається, що вправне вживання дієслова як експресивного засобу побудови тексту є показником якісного, емоційного, багатого мовлення учнів початкових класів, уживання дієслів у незвичайному метафоричному значенні уможливорює художнє відтворення дійсності [15, с. 1].

Дубовик С., Перепелиця Л. пропонують наступні етапи побудови різних типів текстів як методичні аспекти проблеми формування в учнів початкової школи: осмислення змісту тексту, оцінку його змістових складників, виділення основної думки та ключових слів. Така робота над створенням текстів спрямована на формування в учнів умінь, які пов'язані з загально-філософськими методами дослідження. Тобто, учні набувають такі вміння: аналізувати, синтезувати, порівнювати інформацію; оцінювати навчальні дії відповідно до поставлених завдань; працювати з алгоритмом редагування тексту [10, с. 42].

На першому етапі робота вчителя має бути спрямована на навчання молодших школярів розпізнавати типи текстів. Це творчий процес, який вимагає уважної, зосередженої роботи учнів над змістом текстів різних типів. Учень має прочитати текст, усвідомити його зміст, дати відповіді на окремі запитання, що стосуються його сутності. Глибоке осмислення тексту розвиває у дітей уміння і навички, пов'язані з аналізом тексту, критичним мисленням, тощо. Робота над текстом і, зокрема, над визначенням його типу, до якого він належить, сприяє насамперед формуванню в учнів уміння зосереджуватися, бути уважними, а також мовленнєвому розвитку молодших

школярів у цілому. Процес формування в молодших школярів уміння розпізнавати типи текстів має здійснюватися шляхом усвідомлення учнями змісту та проведення аналізу всього тексту та його смислових частин. З цією метою вчитель має пояснити дітям, що кожен із типів текстів означає, дібрати приклади таких текстів. Тобто, що текст-розповідь повідомляє про певні події, які відбулися, або відбуваються. У цьому типі тексту використовуються дієслова минулого або теперішнього часу; розповідь може йти від першої, або другої особи. За змістом такий тип тексту має певні смислові частини, які умовно можна поділити на зав'язку (початок подій), кульмінацію (основну частину) й розв'язку (завершення події). У тексті-описі відображаються характеристики певного предмета, явища, людини, тощо. Головною метою такого типу тексту є створення в уяві читача образу про об'єкт, що описується, таким чином, аби він відповідав творчому задуму автора. На відміну від тексту-розповіді, текст-опис може не мати чіткої структури. Головним інструментом у даному випадку є майстерність автора у володінні словом і вміння художньо висловити побачене, почуте, або відчуте. Лобчук О. стверджує, що можуть бути деякі логічні частини: частина з загальним описом, частина з деталізацією ознак предмета, що підтверджують загальну характеристику, підсумкова частина. Текст-міркування – це текст, у якому за допомогою логічної побудови відбувається розкриття сутності теми. Такий текст має бути структурованим, з певною ідеєю, яка закладається на початку, з частиною, яка містить обговорення ідеї, або її доведення, якщо це можливо, і обов'язково з заключною частиною. Такий тип тексту характерний для наукових публікацій, ділової переписки й інших сфер діяльності [10, с. 42].

На цьому етапі роботи з метою формування в учнів початкової школи вміння розрізняти типи текстів рекомендуємо вчителю застосовувати такі види роботи: аналіз допоміжних матеріалів для написання текстів; аналіз усього тексту, його смислових частин, окремих фрагментів; аналіз власного тексту. Надзвичайно важливо, щоб учні на всіх етапах вивчення української

мови навчалися будувати різні типи текстів, удосконалювали власні мовленнєві вміння висловлювати власні думки, уміли знаходити помилки і виправляти їх під час редагування текстів. Організаційно-методична система роботи передбачає три етапи формування текстотворчих умінь молодших школярів.

На першому етапі вчитель пояснює дітям основний навчальний матеріал щодо розрізнення типів тексту і на конкретних прикладах розкриває сутність кожного з типів тексту. Даний етап вимагає від учителя початкової школи ґрунтовної підготовки до уроку і майстерного пояснення навчального матеріалу. Педагог має здійснити ретельний відбір методичних матеріалів із урахуванням індивідуальних особливостей кожного учня. Важливо зазначити, що добір матеріалу має передбачати не лише використання конкретних прикладів текстів, а також містити ілюстрації – рисунки, аудіо та відео записи тематичної спрямованості. Це дасть змогу вчителю побудувати роботу на уроці української мови в невимушеній ігровій атмосфері, що забезпечить максимально ефективне сприйняття інформації. Наприкінці уроку вчитель має підбити підсумок і шляхом опитування учнів зрозуміти для себе рівень засвоєння навчального матеріалу та проблеми, які виникли у дітей в розумінні теми уроку.

На другому етапі має відбуватися практичне засвоєння учнями матеріалу теми та набуття навичок, що пов'язані з умінням розпізнавати типи текстів. З цією метою учням пропонується виконати вправи і завдання, спрямовані на роботу з текстами різних типів. Підготовка вправ може здійснюватися вчителем із використанням матеріалів, які наявні в лінгводидактичній літературі, а також можуть бути розроблені педагогом власноруч. Очікується, що вправи, розроблені вчителем особисто, будуть більш ефективними і сприятимуть засвоєнню матеріалу, оскільки під час їх укладання вчитель може враховувати результати опитування учнів за результатами першого етапу. У сучасних умовах учитель, укладаючи комплекс вправ, має враховувати наявні у школі і в дітей можливості

застосування інформаційних та телекомунікаційних технологій. Зокрема, педагог може створювати вправи на різних платформах із використанням програмного забезпечення, що знаходиться у вільному доступі (сервіси Google).

На третьому етапі учні навчаються створювати різні типи текстів. Беручи до уваги ті знання і вміння, якими молодші школярі оволоділи під час вивчення типології текстів, учні потенційно можуть самостійно складати тексти різних типів. Робота учнів на даному етапі є значною мірою творчою і вимагає застосування різних мовленнєвих умінь і глибинних навичок, здобутих протягом усього періоду навчання української мови. Тому не слід очікувати, що всі учні в однаковій мірі добре зможуть складати тексти різних типів. У зв'язку з цим головним завданням учителя на цьому етапі є проведення ретельної роботи з добору і створення комплексу вправ та завдань для учнів, які враховують індивідуальні особливості кожної дитини. Головним принципом у такій роботі є не складність і витонченість побудови вправ, а саме доступність у розумінні для кожного конкретного учня. За результатами даного етапу кожен учень на своєму рівні має оволодіти новою для себе компетенцією – умінням створювати тексти різних типів. При цьому має бути забезпечений той рівень знань, текстотворчих умінь і компетенцій, аби надалі кожен учень уже міг самостійно їх розвивати й удосконалювати. Добір вправ є одним із найважливіших елементів підготовки до уроку і вимагає досвіду й певної педагогічної інтуїції вчителя початкової школи [10, с. 43].

Важливо зазначити, що правильно організована робота на уроках української мови з учнями початкових класів сприяє формуванню текстотворчої компетентності та розвитку цілої низки мовних та мовленнєвих навичок [1, с. 52].

Шевчук Л. вважає доцільним розглядати текстотворчі вміння у контексті формування інформаційної компетентності, яка передбачає наявність аналітичних, проектних, прогностичних умінь в засвоєнні та застосуванні

інформації. Формування вище вказаного відбувається під час наступних етапів: ознайомлення, репродукція, перетворення інформації, створення власного інтелектуального продукту на основі отриманої чи самостійно знайденої інформації. Перелічені складові формування інформаційної компетентності впливають на визначення етапів текстотворчої діяльності.

Формування та розвиток текстотворчих умінь і навичок учнів основної школи є неможливим без роботи над текстом, що обґрунтовує необхідність застосування текстоцентричного підходу до навчання морфологічних явищ. Текст є тією мовною одиницею, що ілюструє можливості морфологічних явищ у їх взаємодії, забезпечує розвиток умінь їх зіставляти, аналізувати, групувати та узагальнювати. За цього підходу вивчення морфології здійснюється на основі тексту, а значить у єдності змісту та форми. Це дозволяє здійснити перехід від формування певною мірою підготовчих мовних та мовленнєвих умінь і навичок учнів (саме до них відносимо такі морфологічні вміння як уміння знаходити слова різних частин мови, визначати їх морфологічні ознаки тощо) до розвитку комунікативних умінь та навичок школярів, що становлять уміння вищого порядку і безпосередньо застосовуються учнями у процесі мовленнєвої діяльності [19, с. 101].

Відповідно до філософських та психолого-педагогічних поглядів науковців, спираючись на вікові особливості учнів у методичній літературі існує поділ на: 1) особу як читача, який є опорою автора на написання твору, пізнавального тексту; 2) особу як читача, що не досяг середнього розвитку пізнання та розуміння прочитаного; 3) особу як читача, інтелектуальний коефіцієнт якого перевищує самого автора. Даний поділ дозволяє зрозуміти, що для третьої групи осіб, інформація, яка міститиметься в тексті, буде рівна нулю. Для другої групи матеріал певного висловлювання буде пізнавальним і корисним, проте учні зіштовхуються з певними лексичними та стилістико-граматичними проблемами. Перша група буде сприймати тексти всіх стилів, хоча складна термінологія та мовні кліше виявлятимуться для них зайвими [20, с. 147].

Мещеряков В. та Шевчук Л. пропонують роботу над створенням тексту таким чином: орієнтування в умовах мовленнєвої діяльності, планування змісту і форми твору, реалізація плану, контроль і корекція кінцевого результату. Карпалюк В. уточнює, що основою навчання створенню текстів є виконання системи відповідних вправ у процесі вивчення лексико-граматичного та граматико-орфографічного матеріалу безпосередньо під час уроків української мови [7, с. 475].

Уява сприяє розвитку мовлення людини, збагачення лексичного словника. Створення зв'язного висловлювання активізує психічні процеси уяви та фантазії. Формування текстотворчих умінь можливе за умови наявності процесів сприйняття, уяви та фантазії того, про що автор буде писати чи розповідати, а також вміння слухача показати, наскільки йому важлива розповідь, його оцінювання, як вже сформованої особистості, яка може вдосконалювати набуті вміння. Оскільки текстотворчі вміння виявляються вже з початкової роботи над текстами, проте для їх розвитку методика навчання української мови вимагає спеціально дібраних вправ, які допомагатимуть у створенні власних висловлювань [20, с. 148].

Одним із лінгводидактичних підходів до навчання, який за семантичним наповненням та дидактичним спрямуванням найбільш повно відображає зорієнтованість на роботу з текстом (зразковим і побудову власного) в організації освітнього процесу молодших школярів, є текстоцентричний підхід. Він реалізується шляхом систематичного й системного використання на уроках української мови висловлювань різних жанрово-стильових різновидів, типологічних структур і форм. Тобто, саме текст є носієм інформації, засобом пізнання довкілля й формування в учнів національно-мовної картини світу [3, с. 69].

Основними критеріями для відбору текстів визначено такі:

- соціокультурний (текст повинен формувати знання про загальнолюдські, національні, регіональні, сімейні, особистісні цінності, а також вміння реалізувати себе в соціокультурному середовищі);

- лінгвістичний (текст повинен бути насиченим мовними одиницями, мовними явищами, відобразити їх текстотвірні функції);
- дидактичний (найкращі зразки текстів різних стилів повинні мати навчальний і виховний потенціал);
- сенситивний (відповідність змісту тексту і його мовного оформлення віковим особливостям);
- комунікативно-когнітивний (текст повинен формувати комунікативні вміння у рецептивних і продуктивних видах мовленнєвої діяльності; відповідати пізнавальним потребам студентів, формувати світоглядно-ціннісні орієнтири) [9, с. 290].

Методика навчання створювати текст має спиратися на відпрацьовані на уроках текстотворчі вміння та спеціально розроблену систему вправ, яка засобами аналітико-синтетичних дій з різними структурними елементами тексту сприятиме осмисленню, усвідомленню й поглибленню знань і вмінь, необхідних для продукування висловлювань та удосконалення мовлення в цілому [19, с. 148].

Автори сучасних підручників з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання пропонують різноманітні завдання для формування текстотворчих умінь учнів. Перевага надається складанню і записуванню розповіді за малюнками і запитаннями. Окрім того, автори пропонують учням прочитати початок прислів'я та завершити його; скласти розповідь за поданим початком, опис – за запитаннями; придумати початок казки; придумати самостійно за малюнком основну частину тощо. Формуванню текстотворчих умінь молодших школярів сприятиме навчальна інформація про текст, його будову та різновиди. Доречним буде виконання вправ і завдань на зміну порядку речень, добір заголовка, придумування зачину і кінцівки, формулювання відповідей на запропоновані запитання за змістом прочитаного, переказ. Також формуванню текстотворчих умінь сприяє наступні види діяльності: запис речення з деформованими словами; виправлення навмисної помилки; поширення речення словами; складання

речення із запропонованими словами; створення речень за схемою; списування тексту, вставляючи пропущені слова; читання речень та їх групування у текст; заміна виділених слів антонімами й подальшим висновком про зміни, які відбулися; порівняння текстів [7, с. 476-477].

Варто зазначити, що на формування текстотворчих умінь молодших учителів впливають аналітичні, конструктивні та творчі вправи.

Аналітичні вправи спрямовані на формування вмінь розуміти текст, усвідомлювати його комунікативне завдання; розпізнавати синтаксичні конструкції в готовому тексті, осмислювати їх комунікативну роль у зв'язному мовленні; з'ясовувати залежність використаних автором мовних одиниць від змісту тексту, його задуму, типу і стилю мовлення. Аналітична діяльність передбачає такий аналіз тексту: комунікативний (мета, комунікативне завдання тексту, визначення мовленнєвої ситуації); композиційно-змістовий (тема, головна думка, способи і засоби зв'язку в тексті, характеристика композиційної схеми); мовленнєвий і мовний (відбір мовних засобів, що реалізують тему і головну думку, визначення жанру тексту, типу мовлення, обґрунтування вживання мовних і стилістичних одиниць); контекстний (цілісне усвідомлення тексту і мовленнєвих одиниць); соціокультурний (засвоєння духовної культури різних народів, формування моральних та естетичних позицій студента) [9, с. 291].

Конструктивні вправи передбачають роботу з різними типами текстів на перебудову, розширення, редагування текстів. Такі вправи активізують діяльність студентів, формують уміння будувати інформативно повні, розгорнуті висловлювання відповідно до потреб якнайточнішого висловлювання думки.

Творчі вправи можуть містити завдання на домислення до тексту кінцівки або початку, уведення додаткової інформації, висловлення оцінних суджень, побудову тексту за запропонованою ситуацією тощо [9, с. 292].

Дубовик С., Перепелиця Л. пропонують типи вправ, які доцільно застосовувати на уроках української мови з метою формування таких

текстотворчих умінь учнів початкової школи. Перший тип вправ пов'язаний із читанням невеликих за обсягом фрагментів текстів і характеристикою цього тексту. При цьому важливо не обмежуватися короткою відповіддю на запитання, який це тип тексту. Потрібно, щоб учні давали розгорнуту відповідь, у якій зазначали б смислові частини тексту, характеризували кожний його фрагмент і формулювали основну ідею тексту. У вправах цього типу можуть використовуватися як письмові тексти, так і аудіо- та відеозаписи різних фрагментів тексту. Застосування відеозаписів сприятиме формуванню в учнів певних асоціацій між текстами різного типу й їхніми зображеннями, що, як правило, покращує сприйняття навчального матеріалу. Проте, важливо зазначити, що використання відео- та аудіо-матеріалів під час пояснення нового матеріалу має бути допоміжним інструментом і ніякою мірою не має повністю замінювати письмовий текст.

Другий тип вправ – тестові завдання з варіантами відповіді. Виконання вправ такого типу має займати в учнів небагато часу і має бути спрямоване на те, щоб кожний учень міг закріпити почуту на уроці інформацію про типи текстів, а вчитель мав змогу оцінити рівень сприйняття навчального матеріалу про типологію текстів. Важливо, що організаційно-методична реалізація даного типу вправ можлива із залученням сучасних інформаційних і телекомунікаційних технологій і може здійснюватися дистанційно. Зокрема, створення тестів можливе за допомогою опитувальників, закладених у сервіси Google, які є у вільному доступі. Таким чином, учні, прослухавши навчальний матеріал про типи текстів (перший етап запропонованої системи організаційно-методичної реалізації), можуть відповісти на запитання тестів у будь-який зручний для них час і у будь-якому зручному місці, що, з одного боку, буде економити час уроку, а, з іншого боку, полегшить учителеві процес перевірки тестових завдань, який може здійснюватися в автоматичному режимі: учитель одержує одразу підсумкові результати, що генеруються програмою.

Третій тип вправ – творчі вправи, пов’язані з завданнями написати текст певного типу (розповідь, опис, міркування, есе). Під час застосування такого типу вправ учитель має бути готовий до того, що в класі завжди будуть учні, для яких написання різних типів текстів не викликатиме значних труднощів, але також будуть і такі діти, для яких такі завдання будуть занадто складними. Це є природнім, оскільки процес формування текстотворчих умінь у молодших школярів відбувається неоднаково і вимагає певного часу. У цьому випадку учням можна запропонувати спочатку написати план тексту і попросити їх розповісти текст за складеним планом. Як наступний крок, школярам можна запропонувати створити текст за поданим планом відповідно до своєї розповіді. Важливим елементом такої роботи є обговорення й аналіз виконаних учнями завдань, написаних школярами текстів.

Згідно з Дубовик С., Перепелиця Л. колективна робота забезпечить розуміння навчального матеріалу тими учнями, які підготували власний текст і разом з усіма його аналізують, а також тими учнями, які беруть участь в обговоренні тексту, що написаний іншими. Така робота вчителя вимагає особливих зусиль як на стадії підготовки навчальних матеріалів для уроку, так і на самому уроці. Адже матеріал має бути поданий цікаво і доступно для учнів початкової школи. На уроці української мови вчитель має майстерно пояснювати тему уроку і забезпечувати сконцентрованість уваги учнів протягом необхідного періоду часу. Для цього рекомендуємо педагогові поєднувати ті фрагменти уроку, які вимагають зосередженої індивідуальної роботи учня, з тими фрагментами, коли учень може працювати в ігровій формі колективно [10, с. 43-44].

Висновки до розділу 1

Нова українська школа визначає десять ключових компетентностей, серед яких не останнє місце посідає вільне володіння державною мовою та

спілкування рідною (в разі відмінності від державної) мовою, а формуванню текстотворчих умінь учнів нової школи відводиться значиме місце саме на уроках української мови.

Неоднозначність тлумачення тексту викликає суперечки в розумінні поняття текстотворчі вміння. На сьогодні є велика кількість поглядів до визначення його сутності. Доцільним та слушним є підхід, який передбачає визначення сутності формування текстотворчих умінь як процесу формування певних умінь. Також ми притримуємося думки, що формування текстотворчих умінь учнів – процес впливу вчителя на учня з метою формування умінь щодо усвідомлення теми висловлення, визначення основної думки майбутнього тексту, його планування, пошуку та вдалої систематизації інформації, структуруванню тексту, його оцінки, внесенню належних корективів, що в подальшому забезпечить високу якість текстотворчих компетентностей учня та мовну досконалість.

Для ефективного формування текстотворчих умінь необхідний синтез почуттів і знань, переживань і практичного досвіду, встановлення зв'язку між матеріалом, що вивчається, і наступними темами, самостійне виконання учнем певних дій та формування в учня досвіду внутрішнього мовлення як підґрунтя якості сформованих текстотворчих умінь. Питання формування текстотворчих умінь молодших школярів тісно пов'язане з оволодінням лексико-граматичною структурою мовлення, комунікативно доцільним використанням мовних засобів у будь-якій мовленнєвій ситуації, умінням користуватися багатством української мови, правильно, точно й виразно висловлювати власні думки в процесі спілкування.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТЕКСТОТВОРЧИХ УМІНЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

2.1. Аналіз стану формування текстотворчих умінь молодших школярів на уроках української мови у закладах середньої освіти

Робота з текстами є важливим складником початкового вивчення рідної мови. Перед учителем початкових класів постає завдання навчити молодших школярів ефективно комунікувати, майстерно володіти українською мовою і створювати зв'язні висловлювання. Проблема формування в молодших школярів уміння будувати тексти різних стилів є однією з актуальних у методиці навчання української мови в початковій школі. Мовленнєві вміння учнів початкових класів формуються передусім шляхом сприймання, розуміння тексту та поетапного його творення [61].

Методична система роботи з формування в молодших школярів уміння будувати тексти різних стилів насамперед має передбачає оволодіння основними знаннями про текст, які в подальшому стануть базовими для розвитку текстотворчих умінь. Загальновідомо, що залежно від комунікативного завдання та мети науковці розрізняють типи текстів – розповідь, опис, міркування, кожен із яких має свої структурні й мовні особливості [61].

Відповідно до Типової освітньої програми для 1-2 класів, учень 1 класу в кінці навчального року розповідає, про що мовиться в тексті, який прослуховувався, переказує знайому казку, короткий прослуханий текст з опорою на подані малюнки, словосполучення, запитання, план; читає вголос доступні тексти переважно цілими словами (окремі слова ускладненої структури – складами); виявляє у процесі читання розуміння значень більшості слів, звертає увагу на незнайомі слова, запитує у дорослих їх значення; правильно інтонує речення, у кінці яких стоять різні розділові

знаки (після попередньої підготовки); читає і називає нескладні за змістом і формою фольклорні та літературні тексти (загадка, лічилка, казка, вірш, оповідання); виділяє в структурі тексту заголовки; пояснює зв'язок заголовка та ілюстрацій зі змістом твору (у прозорих випадках); виявляє розуміння фактичного змісту невеликих за обсягом і нескладних текстів: пояснює, яка подія відбулася, називає персонажів твору, відповідає на запитання за змістом прочитаного; пояснює, якими словами в тексті автор описує характер героя, його зовнішність, передає красу природи і т. ін. (з допомогою вчителя); переказує близько до змісту прочитаний твір чи окремі його епізоди з опорою на ілюстрації, запитання вчителя; висловлює власне ставлення до прочитаного: хороший / поганий вчинок, хто сподобався / не сподобався в творі, які епізоди найбільше запам'яталися, вразили; читає в ролях діалоги з казок, оповідань, віршів (після попередньої підготовки); має уявлення про найважливіші джерела інформації: дитячі книжки, журнали, енциклопедії, телебачення, бібліотека, Інтернет; розрізняє вербальну і візуальну інформації в тексті; знаходить за завданням учителя потрібну візуальну інформацію в дитячій книжці, дитячому журналі, пояснює її зміст; розрізняє друковане і рукописне письмо; списує слова і речення з друкованого і рукописного тексту; пише під диктування слова, речення з 3-4 слів; добирає й записує назву малюнка, заголовки до тексту (з допомогою вчителя); складає й записує речення за ілюстрацією, життєвою ситуацією (самостійно та з допомогою вчителя) [13, с. 7-9].

Учень другого класу по завершенню другого семестра відповідає на запитання за змістом прослуханого і ставить запитання до усного повідомлення; відтворює основний зміст усного повідомлення; вибирає інформацію з почутого і пояснює, чому вона зацікавила, обговорює її з іншими особами; висловлює своє ставлення до почутого: до подій, персонажів тексту; розповідає про власні почуття, які викликав прослуханий текст; пояснює, чому щось подобається, а щось ні; сно переказує текст з опорою на допоміжні матеріали (ілюстрація, план, опорні слова,

словосполучення); створює власне висловлення за ілюстраціями; розповідає про свої спостереження, враження, події з власного життя; впевнено висловлює свої думки; читає вголос правильно, свідомо, плавно, цілими словами нескладні за змістом і формою тексти; виявляє початкові уміння читати мовчки; пояснює значення більшості слів, ужитих у прямому та переносному значеннях; знаходить у тексті незнайомі слова, з'ясовує їх значення, користуючись виносками, тлумачним словником, а також через контекст (з допомогою вчителя); правильно інтонує прості речення будь-якого виду; користується найпростішими прийомами регулювання темпу читання, сили голосу, дихання залежно від змісту тексту (самостійно та за завданням учителя); самостійно читає, практично розрізняє з опорою на найпростіші жанрові особливості тексти малих фольклорних форм, що опрацьовувалися під час навчання, а також літературних жанрів (казка, вірш, оповідання, уривки з повістей-казок), правильно їх називає, визначає емоційний настрій; самостійно читає та розрізняє нехудожні тексти за відсутністю у їх змісті діалогів, яскравих образних висловів, наявністю наукових понять, фактів, історичних дат, передачі інформації; виділяє в структурі художнього і нехудожнього текстів заголовки, ілюстрації, схеми, таблиці, використовує їх для прогнозування орієнтовного змісту тексту та кращого його розуміння; виявляє розуміння фактичного змісту тексту та основних думок художніх і нехудожніх текстів (з допомогою вчителя); пояснює, які, де, коли відбулися події; визначає, правильно називає персонажів художнього твору, виділяє серед них головного; перераховує цікаві факти, важливі ідеї в інформаційному тексті; встановлює зв'язки між подіями, дійовими особами; ставить запитання за фактичним змістом прочитаного з метою уточнення свого розуміння; розпізнає, називає в тексті яскраві, образні слова, вислови, пояснює їх роль у творі (з допомогою вчителя); передає зміст (детально або вибірково) твору чи окремих епізодів з дотриманням логіки викладу, а також з урахуванням структурних елементів тексту: зачину, основної частини, кінцівки; пояснює вчинки персонажів у

твори, висловлює щодо них найпростіші оцінні судження; обґрунтовує свої висновки (з допомогою вчителя); розповідає про свої загальні враження, почуття від прочитаного, (що саме сподобалося / не сподобалося, що було цікаво / нецікаво, що нового дізнався / дізналась), підтверджує свої думки фактами з тексту; відновлює деформований текст з 3-4 речень; створює і записує коротке зв'язне висловлення на добре відому та цікаву тему; перевіряє (з допомогою вчителя), чи грамотно написаний власний текст; удосконалює текст із часто повторюваними словами шляхом заміни їх синонімами та займенниками [13, с. 10-14].

Відповідно до Типової освітньої програми для 3-4 класів, учень третього класу передає зміст почутого (послідовність подій у розповіді, перелік ознак в описі, наведені аргументи в міркуванні); добирає заголовки до частин прослуханого тексту; визначає тему і мету усного повідомлення; вибирає інформацію з почутого з певною метою, використовує її для створення власних висловлень; висловлює власні думки з приводу почутого, аргументує їх, спираючись на власний досвід; бере участь у створенні есе під керівництвом учителя; використовує виражальні засоби мови; висловлює власну думку про предмети, явища, події; створює письмове висловлення (розповідь, опис) на добре відому й цікаву тему, на основі вражень від прочитаного твору, переглянутого фільму, ситуації з життя; висловлює своє ставлення до того, про що пише; складає і записує художні і науково-популярні описи за поданим зразком, використовуючи інформацію з різних джерел; будує текст-міркування за зразком та поданим початком; письмово переказує текст розповідного змісту; використовує у власних текстах виражальні засоби мови; оформлює власне висловлення так, щоб воно було грамотним (у межах вивченого) і зрозумілим; знаходить і акуратно виправляє у власному тексті помилки (графічні, орфографічні, граматичні, лексичні і стилістичні), орієнтуючись на пам'ятку, підготовлену вчителем; обговорює письмові роботи (власні й однокласників) у парі, невеликій групі, визначає позитивні характеристики [14, с. 6-8].

Учень четвертого класу передає зміст почутого творчо (змінює оповідача в тексті-розповіді, послідовність наведених ознак в описі, послідовність аргументів у міркуванні, доповнює опис іншими ознаками, а міркування іншими аргументами); вибирає з почутого інформацію для створення власного висловлення з конкретною метою (усне оголошення, усний відгук, усний стислий переказ); узагальнює і систематизує почуту інформацію; зіставляє тему й головну думку усного повідомлення з власними спостереженнями, поведінкою, досвідом; висловлює власне ставлення до усного повідомлення; обґрунтовує своє ставлення до почутого, спираючись на набуті знання, власний досвід; визначає позицію мовця, погоджується з нею чи заперечує; складає тексти для письмового спілкування (оголошення, запрошення, афіша тощо); створює і записує загадки, невеликі казки тощо з орієнтацією на читача; обирає для власного повідомлення відповідне оформлення (шрифт, розмір, колір букв тощо); складає самостійне письмове висловлення (розповідь, опис, міркування) на добре знайомі й цікаві теми; пише переказ (докладний, вибіркового) тексту розповідного змісту з елементами опису або міркування; використовує у власних висловленнях виражальні засоби мови; висловлює своє ставлення до того, про що пише; записує власні висловлення грамотно (у межах вивченого) і зрозуміло; бере участь в обговоренні письмових робіт у парах, групах; відзначає позитивні сторони, висловлює поради щодо можливого удосконалення тексту, спираючись на пам'ятку; удосконалює письмовий текст [14, с. 10-13].

Автори сучасних підручників з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання пропонують різноманітні завдання для формування текстотворчих умінь учнів. Перевага надається складанню і записуванню розповіді за малюнками і запитаннями. Окрім того, автори пропонують учням прочитати початок прислів'я та завершити його; скласти розповідь за поданим початком, опис – за запитаннями; придумати початок казки; придумати самостійно за малюнком основну частину тощо. Формуванню текстотворчих умінь молодших школярів сприятиме навчальна

інформація про текст, його будову та різновиди. Доречним буде виконання вправ і завдань на зміну порядку речень, добір заголовка, придумування зачину і кінцівки, формулювання відповідей на запропоновані запитання за змістом прочитаного, переказ. Також формуванню текстотворчих умінь сприяє наступні види діяльності: запис речення з деформованими словами; виправлення навмисної помилки; поширення речення словами; складання речення із запропонованими словами; створення речень за схемою; списування тексту, вставляючи пропущені слова; читання речень та їх групування у текст; заміна виділених слів антонімами й подальшим висновком про зміни, які відбулися; порівняння текстів [7, с. 476-477].

2.2. Модель та організаційно-педагогічні умови формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови

Для успішного здійснення формування текстотворчих умінь учнів початкових класів на уроках української мови необхідно визначити та реалізувати організаційно-педагогічні умови формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови.

Організаційно-педагогічні умови розуміються як сукупність об'єктивних можливостей, що забезпечують успішне вирішення поставлених завдань або як функціональну залежність суттєвих компонентів педагогічного явища від комплексу об'єктів (речей, їх станів, процесів, взаємодій) у різних проявах [62, с. 75 -76].

Організаційно-педагогічні умови – взаємопов'язані обставини і способи організації педагогічного процесу, які утворюють певну систему та визначають ефективність функціонування цього процесу.

Загальною рисою усіх його визначень є направленість умов на вдосконалення взаємодії учасників педагогічного процесу у процесі

вирішення конкретних дидактичних завдань. І. Сокол визначає організаційно-педагогічні умови як сукупність факторів, що забезпечують організацію, регулювання, взаємодію об'єктів і явищ педагогічного процесу для досягнення поставленої мети [62, с. 76].

Нами виокремлено структурні елементи організаційно-педагогічних умов формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови, а саме: цільовий, змістовий, технологічний, діагностичний та результативний блоки.

Цільовий блок відображає мету моделі, що полягає у формуванні текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови.

Змістовий блок визначає зміст освітньої діяльності спрямованої на досягнення мети. За чинною Типовою освітньою програмою для 3-4 класів мовно-літературної освітньої галузі він представлений такими темами уроків: «Що таке текст», «Розпізнаю текст за його основними ознаками», «Мета тексту. Типи текстів. Навчаюся визначати тему і мету тексту, розрізняти типи текстів», «Складаю тексти. Навчальний діалог», «Засоби зв'язку речень у тексті. Навчаюся визначити тему і мету тексту, розрізняти типи текстів», «Будова тексту. Визначаю частини тексту», «Навчаюся визначати частини тексту-розповіді, будувати текст», «Навчаюся визначати частини тексту-есе, будувати текст», «Навчаюся визначати частини тексту-міркування, будувати текст», «Спостереження за ознаками текстів різних стилів. Навчаюся розрізняти тексти різних стилів», «Порівняння художніх і науково-популярних описів. Навчаюся визначати частини тексту-опису, будувати тексти-описи художні і науково-популярні», «Спостереження за роллю абзаців у тексті. Навчаюся ділити текст на абзаци», «Складання плану тексту. Навчаюся складати план тексту, створювати текст за планом», «Робота з медіатекстами. Навчаюся розрізняти медіатексти, досліджувати їх».

Технологічний блок представляє: форму організації навчання: урок; форму навчання: групова, індивідуальна; методи, вправи та технології: аналіз, порівняння, узагальнення, міркування, складання і запис розповіді за

малюнками і запитаннями, завершення речення і тексту, складання опису за запитаннями, початку казки, придумати самотійно за малюнком основну частину, зміна порядку речень, добір заголовка, придумування зачину і кінцівки, відповіді на запропоновані запитання за змістом прочитаного, переказ, запис речення з деформованими словами, виправлення навмисної помилки, поширення речення словами, складання речення із запропонованими словами, створення речень за схемою, списування тексту, вставляючи пропущені слова, читання речень та їх групування у текст, заміна виділених слів антонімами, порівняння текстів; засоби: мультимедійний комплекс, роздатковий матеріал.

Діагностичний блок визначає критерії та показники сформованості текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови; рівні сформованості текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови: початковий, середній, достатній, високий; діагностику сформованості текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови.

Результативний блок полягає в сформованих текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови.

Запропонована модель здійснювалась у процесі навчання української мови у 3 класі.

Висновки до розділу 2

Здійснене теоретичне обґрунтування організаційно-методичних основ формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови дає змогу зробити наступні висновки за розділом.

На основі аналізу стану формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови у закладах загальної середньої освіти з'ясовано, що, незважаючи на висвітлені в Типових освітніх

програмах, розроблених під керівництвом О. Савченко, традиційні уроки української мови не достатньо відповідають завданням Концепції нової української школи і потребують доповнення різноманітними технологіями.

Організаційно-педагогічні умови – сукупність факторів, що забезпечують організацію, регулювання, взаємодію об'єктів і явищ педагогічного процесу для досягнення поставленої мети. Виокремлені структурні елементи організаційно-педагогічних умов формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови (цільовий, змістовий, технологічний, діагностичний та результативний блоки) презентують процес формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови.

Описаний зміст, методи, вправи та технології формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови, що використовуються на уроках української мови. На нашу думку, організацію навчання необхідно урізноманітнити сучасними інноваційними.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ТЕКСТОТВОРЧИХ УМІНЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

3.1. Результати констатувального та пошукового етапів педагогічного експерименту

З метою вивчення стану сформованості текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови було проанкетовано учнів 3 класу загальноосвітньої школи. Респондентами стало 32 учні 3го класу.

Оцінювання сформованості текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови здійснювалось на основі 12-бальної системи за рівнями: початковий (1- 3 бали), середній (4-6 балів), достатній (7-9 балів), високий (10-12 балів).

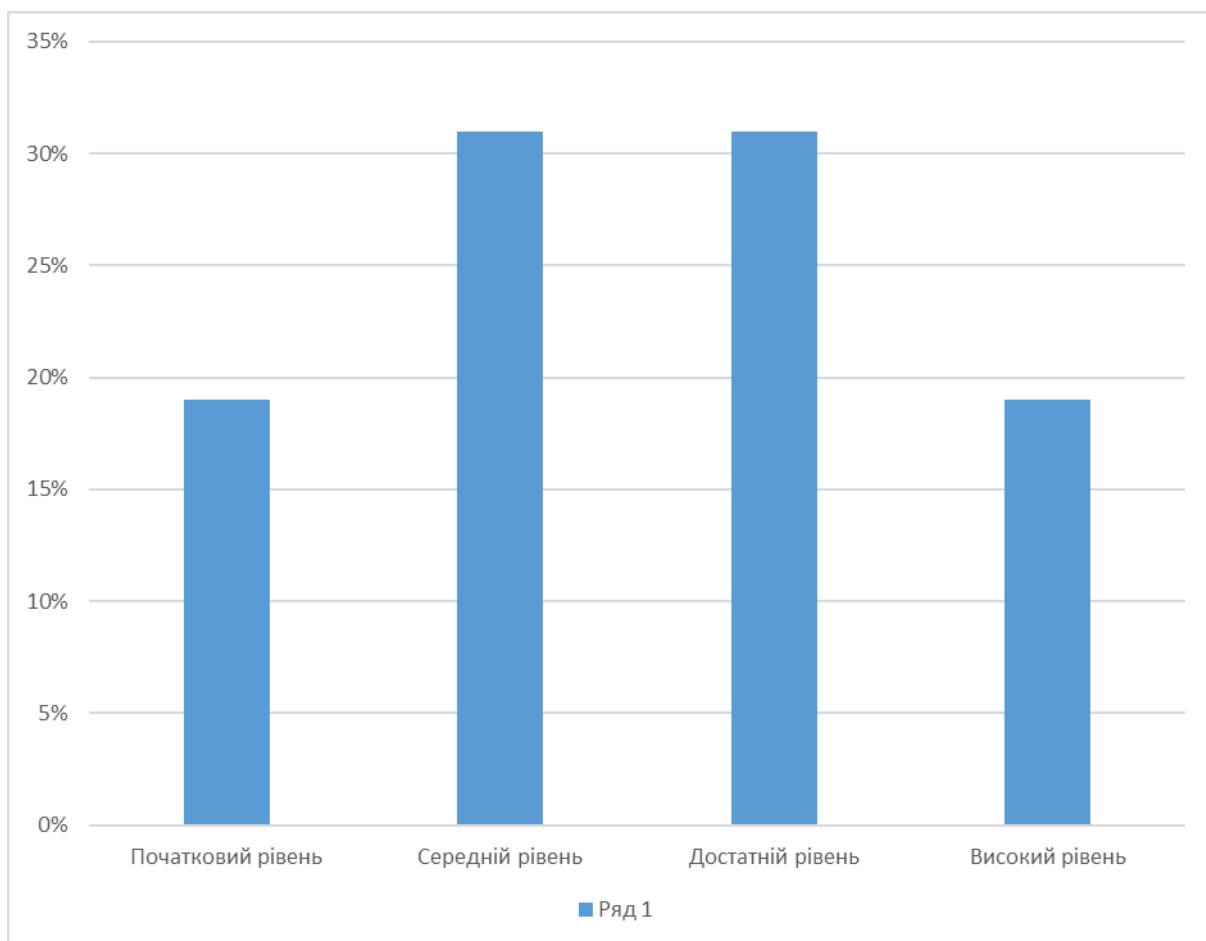
Розроблена нами анкета містила 7 завдань: з них 3 відкритих завдання (питання № 5, 6, 7), 1 на встановлення відповідності (№ 3), 1 на визначення послідовності (№ 4) та 2 з вибором варіанта відповіді (№ 1, 2). Правильна відповідь на одне відкрите завдання оцінювалась 3-ма балами, а на питання з вибором варіанта відповіді та визначення назви тексту – 1 балом, на встановлення відповідності та визначення послідовності -1,5 бали.

Відповідаючи на перше та друге питання анкети «Текст – це ...», «Обери серед групи речень ту, яка є текстом» 53% учнів показала, що вони розуміють, що собою представляє текст та його відмінність від звичайних речень. Питання «Встанови відповідність» дало можливість зрозуміти, що 44% усвідомлює різницю між текстом-описом та текстом-розповіддю. З завданням пронумерувати речення так, щоб утворився текст справилися 44 % учнів. Наступне завдання показало, що лише 19 % здатна підібрати заголовок до прочитаного тексту, 9% взагалі не виконала дане завдання, а у 72% заголовок не відповідає змісту прочитаного. Завдання «Прочитай текст та

продовж його» викликало значні труднощі. Лише 13% здійснило спробувати висловити свою думку, стосовно того, як цей текст має закінчуватися. Завдання «Напиши текст про одного з членів сім'ї» виконало 53% учнів, проте, лише 9% це був гарний твір з дотриманням правил пунктуація та орфографії, а решта 91% припустили значну кількість помилок.

Результати анкетування учнів 3-го класу загальноосвітньої школи наведені у відсотковому відношенні (від кількості респондентів) на рис. 3.1.1.

Рис. 3.1.1. Рівні сформованості текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови

Отже, проведення анкетування показало, що 19% мало високий рівень сформованості текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови, 31% - достатній рівень, 31% - середній рівень, 19% - початковий рівень.

3.2. Організація експериментального навчання

Формувальний етап експерименту передбачає реалізацію організаційно-педагогічних умов формування текстотворчих умінь молодших школярів в освітньому процесі.

З метою реалізації організаційно-педагогічних умов формування текстотворчих умінь молодших школярів на уроках української мови було розроблено систему теоретичної інформації та вправи на формування текстотворчих умінь.

Учнів 3 класу було ознайомлено з інформацією: визначення текст, його будова (зачин, основна частина, кінцівка), основні ознаки, різновиди текстів (розповідь (про щось розповідає), опис (описує), міркування (про щось міркує)), тема і мета тексту, засоби зв'язку речень у тексті, частини тексту-розповіді, частини тексту-есе, частини тексту-міркування, ознаки текстів різних стилів, абзац, план тексту, медіатексти.

Під час формувального експерименту нами було використано такі вправи: аналіз (тобто учні читають або слухають твір та аналізують його зміст, шукають такі частини мови як дієслова), порівняння (молодшим школярам необхідно розглянути два малюнки та побудувати висловлювання про подібність та відмінність), узагальнення (на основі поданого матеріалу необхідно зробити висновки), міркування (пропонується певна проблема для обговорення і кожен повинен запропонувати свій спосіб її вирішення), складання і запис розповіді за малюнками і запитаннями (перед учнями подається сукупність малюнків або запитань і здобувачам освіти необхідно побудувати за ними текст), завершення речення і тексту (перед учнями є початок речення чи тексту, після ознайомлення з ними учневі необхідно записати ймовірне продовження), складання опису за запитаннями, початку казки, придумати самотійно за малюнком основну частину, зміна порядку речень (перед учнями є набір речень, які потрібно розставити в правильному порядку, щоб вийшов логічний текст), добір заголовка (до поданого тексту

придумати назву), придумування зачину і кінцівки (аналогічно до попереднього завдання, але придумати потрібно зачин і кінцівку), відповіді на запропоновані запитання за змістом прочитаного, переказ, запис речення з деформованими словами, виправлення навмисної помилки, поширення речення словами, складання речення із запропонованими словами, створення речень за схемою, списування тексту, вставляючи пропущені слова, читання речень та їх групування у текст, заміна виділених слів антонімами, порівняння текстів; засоби: мультимедійний комплекс, роздатковий матеріал.

3.3. Результати перевірки ефективності організаційно-педагогічних умов формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови

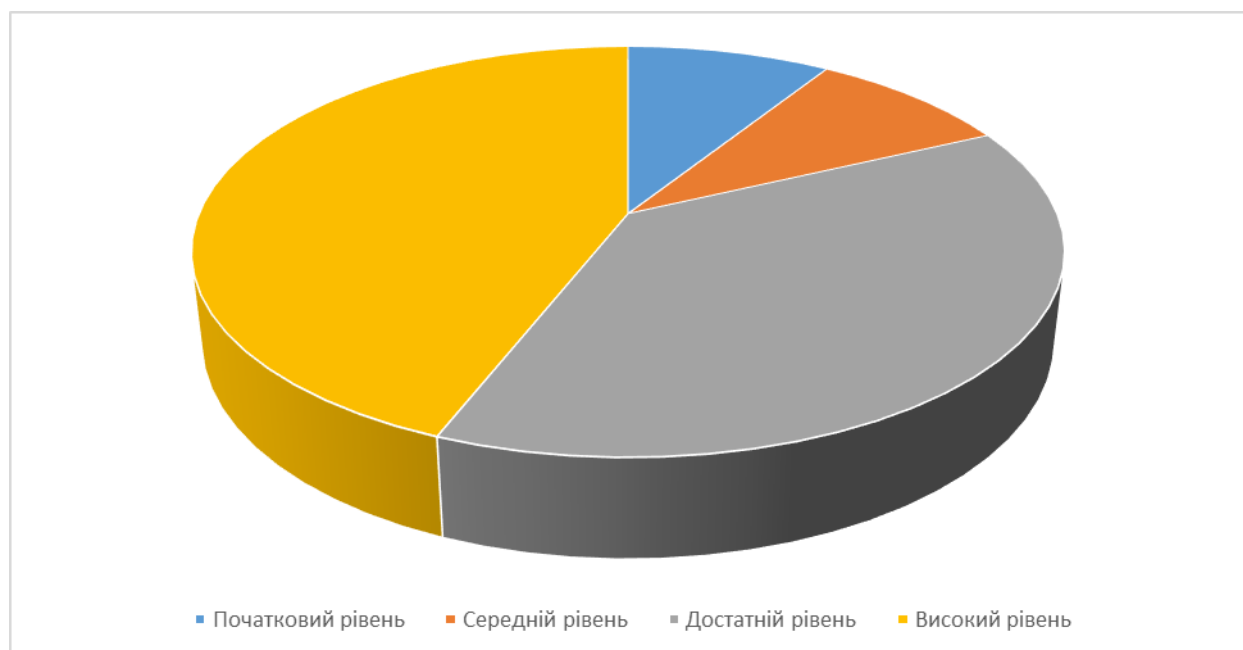
Розроблені нами організаційно-педагогічні умови формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови (зокрема, змістовий та технологічний блоки) були реалізовані у ході формувального експерименту дослідження, що здійснювалось впродовж вересня – жовтня 2021 року на базі загальноосвітньої школи.

З метою перевірки ефективності організаційно-педагогічних умов формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови було здійснено проведено анкетування (за тими ж питаннями, що й у контрольній групі).

Розроблена нами анкета містила 7 завдань: з них 3 відкритих завдання (питання № 5, 6, 7), 1 на встановлення відповідності (№ 3), 1 на визначення послідовності (№ 4) та 2 з вибором варіанта відповіді (№ 1, 2). Правильна відповідь на одне відкрите завдання оцінювалась 3-ма балами, а на питання з вибором варіанта відповіді та визначення назви тексту – 1 балом, на встановлення відповідності та визначення послідовності -1,5 бали.

Відповідаючи на перше та друге питання анкети «Текст – це ...», «Обери серед групи речень ту, яка є текстом» 81% учнів показала, що вони розуміють, що собою представляє текст та його відмінність від звичайних речень. Питання «Встанови відповідність» дало можливість зрозуміти, що 56% усвідомлює різницю між текстом-описом та текстом-розповіддю. З завданням пронумерувати речення так, щоб утворився текст справилися 63 % учнів. Наступне завдання показало, що лише 44 % здатна підібрати заголовок до прочитаного тексту, 9% взагалі не виконала дане завдання, а у 47% заголовок не відповідає змісту прочитаного. Завдання «Прочитай текст та продовж його» викликало значні труднощі. Лише 30% здійснило спробувати висловити свою думку, стосовно того, як цей текст має закінчуватися. Завдання «Напиши текст про одного з членів сім'ї» виконало 88% учнів, проте, лише 25% це був гарний твір з дотриманням правил пунктуація та орфографії, а решта 75% припустили значну кількість помилок.

Результати анкетування учнів 3-го класу загальноосвітньої школи наведені у відсотковому відношенні (від кількості респондентів) на рис. 3.1.1.

Рис. 3.1.1. Порівняння рівнів сформованості текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови експериментальної груп.

Отже, методом анкетування було виявлено, що 44 % мало високий рівень сформованості текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови, 38% - достатній рівень, 9% - середній рівень, 9% - початковий рівень.

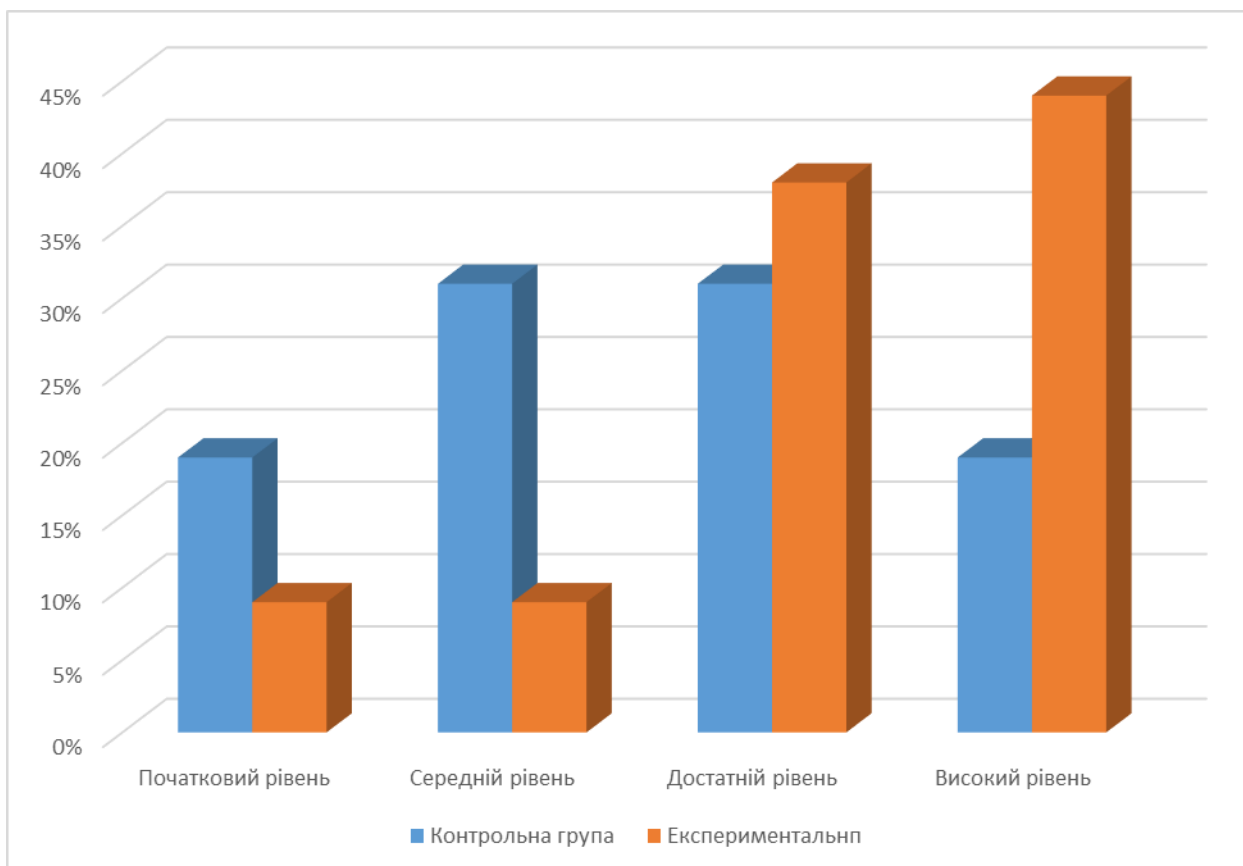
Для визначення різниці між рівнями сформованості текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови пропонуємо наступну таблицю.

Таблиця 3.3.1.

Рівні сформованості текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови

<i>Рівні текстотворчих початкової школи української мови</i>	<i>сформованості умінь учнів на уроках</i>	<i>Контрольна група (32 учні – 100%)</i>	<i>Експериментальна група (32 учні – 100%)</i>
Високий рівень		19%	44%
Достатній рівень		31%	38%
Середній рівень		31%	9%
Початковий рівень		19%	9%

Також нами зображено діаграму порівняння результатів сформованості сформованості текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови.

Рис. 3.3.2. Рівні сформованості текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови у контрольній та експериментальній групах

Отже, різниця числових показників рівнів сформованості текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови у контрольній та експериментальній групах свідчить про ефективність розроблених організаційно-педагогічних умов.

Висновки до розділу 3

Здійснений аналіз наукових основ формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови, а також визначені нами організаційно-педагогічні умови формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови стали підґрунтям для здійснення педагогічного експерименту. Дослідно-експериментальна робота

здійснювалася на базі загальноосвітнього навчального закладу за наступними етапами: констатувальним, формувальним, контрольним. Всього було охоплено 32 учня.

Метою констатувального експерименту було вивчення попереднього стану сформованості текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови. Проведене анкетування показало, що 19% мало високий рівень сформованості текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови, 31% - достатній рівень, 31% - середній рівень, 19% - початковий рівень.

Формувальний експеримент полягав у впровадженні організаційно-педагогічних умов формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови.

Метою контрольного експерименту було встановлення ефективності організаційно-педагогічних умов формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови та перевірка стану сформованості текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови (експериментальна група). Було проаналізовано, що 44 % мало високий рівень сформованості текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови, 38% - достатній рівень, 9% - середній рівень, 9% - початковий рівень.

Отримана достовірна різниця числових показників рівнів сформованості текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови експериментальних груп до та після впровадження організаційно-педагогічних умов формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови засвідчила про ефективність розроблених організаційно-педагогічних умов формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало підстави для наступних висновків.

1. Здійснений аналіз та узагальнення теоретичних засад формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови дозволив з'ясувати сутність наступних понять. Формування текстотворчих умінь – це процес формування певних умінь. Формування текстотворчих умінь учнів – процес впливу вчителя на учня з метою формування умінь щодо усвідомлення теми висловлення, визначення основної думки майбутнього тексту, його планування, пошуку та вдалої систематизації інформації, структуруванню тексту, його оцінки, внесенню належних корективів, що в подальшому забезпечить високу якість текстотворчих компетентностей учня та мовну досконалість.

2. Виокремлені структурні елементи організаційно-педагогічних умов формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови: цільовий, змістовий, технологічний, діагностичний та результативний блоки. Запропонована модель здійснювалась у процесі вивчення навчального предмету «українська мова».

3. Експериментально перевірено ефективність розроблених організаційно-педагогічних умов формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови. Формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови буде ефективним завдяки реалізації впровадження організаційно-педагогічних умов формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови. Отриманий числовий показник різниці цих рівнів свідчить про ефективність розроблених організаційно-педагогічних умов формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови.

Отже, розв'язання завдань дослідження зумовило досягнення його мети – експериментальній перевірці впливу застосування моделі та організаційно педагогічних умов на формування текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Божко О. Реалізація принципу перспективності й наступності у виробленні текстотвірних умінь (говоріння) учнів 5–9 класів на уроках української мови. Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер. : Психолого-педагогічні науки. 2012. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2012_7_20
2. Божко О. Формування в учнів аудіативних умінь як складової текстотвірної компетентності. Науковий вісник Донбасу. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2013_2_3
3. Божко О. Сучасні підходи до формування текстотвірних умінь учнів під час вивчення синтаксису складного речення. Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. 2013. Вип. 64. С. 94-100.
4. Божко О. Метод вправ у формуванні текстотвірних умінь учнів 9 класу (на матеріалі складносурядних речень). Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2017. № 1. С. 198-202.
5. Божко О. Текстотвірні вміння й навички як основа формування текстотвірної компетентності учнів URL: http://imidg.ucoz.ua/elgurnal/vyp21/4/bozhko_tezi-zaporizhzhja.pdf
6. Будій Н. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у роботі над текстом на уроках української мови : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Ін-т педагогіки НАПН України. Київ, 2011. 20 с.
7. Відгук офіційного опонента про дисертацію Анни Володимирівни Гамзи «Формування текстотвірних умінь в учнів початкових класів у процесі вивчення дієслова» URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/26898/1/%d0%92%d1%96%d0%b4%d0%b3%d1%83%d0%ba%20%d0%bd%d0%b0%20%d0%93%d0%b0%d0%bc%d0%b7%d1%83%20%d0%90.%d0%92.%20%d0%b2%d1%9>

6%d0%b4%20%d0%92%d0%b0%d1%88%d1%83%d0%bb%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%b0%20%d0%9c.%d0%a1..pdf

8. Відгук офіційного опонента про дисертацію Компаній Олени Вікторівни «Реалізація принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти». URL: <https://pdpu.edu.ua/doc/vr/2021/kompaniy/V2.pdf>
9. Гамза А. До проблеми текстотворення в процесі вивчення дієслова на уроках української мови. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». Острог : Вид-во НаУОА, 2017. Вип. 68. С. 145–148
10. Гамза А. Формування текстотворчої компетентності в молодших школярів на засадах лінгводидактики. Педагогічні науки: зб. наук. пр. 2016. Вип.1. С. 48 – 53.
11. Гончарук О. Формування пунктуаційних умінь і навичок учнів початкових класів на текстовій основі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2014. Вип. 31. С. 49-51.
12. Грона Н. Есе як комунікативна форма тексту в системі текстотворчих умінь учнів молодшого шкільного віку. Наук. записки. Кропивницький : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2017. Випуск 11. С. 138–141.
13. Грона Н. Сучасні підходи до роботи з текстом на уроках читання. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. «Педагогіка та психологія: традиції та інновації» (м. Львів, 15-16 березня 2013 р). Львів, 2013. С. 90–94.
14. Грона Н. Текстотворча діяльність майбутнього вчителя початкових класів як засіб патріотичного виховання в педагогічному вимірі В. О. Сухомлинського. Матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. та ХХІІІ Всеукр. пед. читань «Василь Сухомлинський у діалозі з

- сучасністю: Щоб у серці жила Батьківщина» (м. Луцьк, 15-16 вересня 2016 р.). Луцьк : Надстир'я, 2016. С. 54–58.
- 15.Грона Н. Методична система формування текстотворчих умінь учнів молодшого шкільного віку. Scientific resources management of countries and regions : international scientific and practical congress (18 July 2014 in Copenhagen (Denmark)). Copenhagen, 2014. P. 96– 103.
- 16.Грона Н. Когнітивно-комунікативний підхід до процесу текстотворення учнів молодшого шкільного віку. Матеріали VIII Міжнар. наук.- практ. конф. «Мова. Культура. Комунікація: поширення інтегративних тенденцій у сучасних дослідженнях мов і літератур» (м. Чернігів, 28–29 квітня 2017 р.). Чернігів, 2017. С. 125–129.
- 17.Грона Н. Ідеї В. О. Сухомлинського щодо формування творчих потреб учнів молодшого шкільного віку в ході текстової діяльності. Матеріали VIII Міжнар. наук.-практик. конф. XXII Всеукр. пед. читань «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: виховуємо культуру потреб особистості» (м. Херсон, 24-25 вересня 2015 р.). Херсон, 2015. Ч. 1 С. 106– 109.
- 18.Грона Н. Система підготовки студентів педагогічного коледжу до формування у молодших школярів текстотворчих умінь: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.02. Київ, 2018. 40 с.
- 19.Груба Т. Сучасні підходи до формування мовної особистості учнів на уроках української мови (профільний рівень). Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2019. № 1 (64). С. 65–71.
- 20.Гульчук Т. Текстотворча компетентність як наукове поняття. Науковий вісник Донбасу. 2015. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2015_4_4
- 21.Дзюба Т. Формування у молодших школярів умінь використовувати засоби зв'язного тексту. Почат. освіта. 2004. №38(жовтень). С.2-8.

- 22.Дубовик С. Формування в учнів початкової школи вміння будувати різні типи текстів. Молодий вчений. 2021. № 4 (92) квітень. С. 41-45
- 23.Дубовик С. Формування в молодших школярів умінь будувати тексти різних стилів. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/744/717>
- 24.Єрмак Н. Особливості формування текстотворчих умінь і навичок учнів ЗЗСО основної ланки. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/22_2018/part_1/25.pdf
- 25.Єрмак Н. Формування текстотворчих умінь учнів 5-9 класів у процесі навчання морфології української мови. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Педагогіка. 2017. № 3. С. 157–164.
26. Закон України «Про освіту» URL: <http://osvita.ua/legislation/law/2231/>
- 27.Ігнатенко Е. Підготовка вчителя до формування інтелектуально-творчих умінь - складової текстотворчої діяльності молодшого школяра : матеріал на допомогу вчителю. Укр. мова і л-ра в шк. 2009. №4. С. 52-54.
- 28.Ігнатенко Е. Підготовка вчителя до формування інтелектуально-творчих умінь - складової текстотворчої діяльності молодшого школяра : матеріал на допомогу вчителю. Укр. мова і л-ра в шк. 2009. №4. С. 52-54
- 29.Ігнатенко Е. Текстотворча діяльність : формування комунікативної компетентності молодших школярів. Почат. освіта. 2009. №11(березень). С. 13-14.
- 30.Каліш В. Підготовка майбутнього вчителя до формування у молодших школярів текстотворчої компетентності. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Сер. : Педагогічні науки. 2015. Вип. 28. С. 127-135.

- 31.Кавицька Т. Система вправ для формування текстотворчої компетенції у перекладі з рідної мови на іноземну. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Чернігів, 2011. Вип. 92. С. 120-123.
- 32.Карпалюк В. Формування текстотворчих умінь в учнів початкових класів. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2011. Вип. 7. С. 147-151.
- 33.Ковтун І. Редагування як засіб формування текстотворчих умінь учнів п'ятих класів шкіл з російською мовою навчання. Таврійський вісник освіти : наук.- метод. журн. Херсон, 2007. № 2(18). С. 182-188
- 34.Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української держави. URL: <http://ignorik.ru/docs/index-2404483.html>
- 35.Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти. URL: <http://te.zavantag.com/docs/1318/index-13338.html>
36. Клепко С., Ляшенко О., Малахова О. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. Львів, 2016. 64 с.
- 37.Компаній О. Породження тексту у засвоєнні молодшими школярами текстотворчої діяльності в аспекті методичної та психологолінгвістичної науки. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. 2016. Вип. 133. С. 89-92.
- 38.Компаній О. Реалізація принципу наступності у формуванні текстотворчих умінь молодших школярів на завершальному етапі початкової мовної освіти : автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.02. Одеса, 2021. 40 с.
- 39.Кухарчук І. Текстоцентричний підхід до формування соціокультурної компетентності майбутнього вчителя-словесника. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : науковий

- журнал. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2015. № 5 (49). С. 286–295.
40. Лобчук О. Ознайомлення молодших школярів з поняттями "тема" і "основна думка" тексту. Почат. шк. 2010. №4. С. 14-16.
41. Мамчур Л. Теоретичні засади розвитку текстотворчих умінь учнів
URL:
https://prlingv.at.ua/publ/statti_2014_rik/lidija_mamchur_teoretichni_zasadi_rozvitku_tekstotvorchikh_umin_uchniv/2-1-0-21
42. Марущак О. Текстотворчі завдання дитячих часописів у контексті фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів. Актуальні проблеми текстотворення у лінгводидактичній та мистецтвознавчій площинах: збірник наукових праць (за матеріалами міжрегіонального науково-методичного семінару). Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2017. С. 127 – 133.
43. Мордовцева Н. Навчання учнів текстової діяльності на уроках української мови. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. 2013. Вип. 20. С. 150-154.
44. Митяй З. Текстотвірні можливості номінативних речень в українській мові. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика. 2018. Вип. 34(2). С. 21-25.
45. Миронова Т. Мовленнєва/текстотворча особистість у текстових смислах та життєва цілісність особистості. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологія. 2019. Вип. 5. С. 151-156.
46. Перхайло Н. Текстотворча компетентність як складова цільової домінанти профільного навчання української мови. Теоретична і дидактична філологія. 2013. Вип. 14. С. 90-100.
47. Постанова Кабінет Міністрів України «Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти» від 24 липня 2019 р. №

688 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>

- 48.Савченко О. Типова освітня програма для 3-4 класів. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2020/11/20/Savchenko.pdf> [./Downloads/Savchenko.pdf](#)
- 49.Савченко О. Типова освітня програма для 1-2 класів. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2019/11/1-2-dodatki.pdf>
- 50.Семеліт О. Текстоцентричний підхід у методиці викладання української мови як засіб формування комунікативної компетентності учнів. Таврійський вісник освіти. 2015. № 2(1). С. 237-245.
- 51.Сокол І. Підготовка вчителів до використання квест-технології в системі післядипломної освіти. Запоріжжя, 2016. 284 с.
- 52.Соняк Н. Формування у молодших школярів навичок роботи з текстовою інформацією. Почат. шк. 2007. №7. С. 10-13.
- 53.Соняк Н. Дидактичні умови формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі роботи з текстом : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.09. Тернопіль, 2018. 18 с.
- 54.Тарабанова Я. Виховання національної свідомості учнів на уроках української мови засобами роботи над текстом. Таврійський вісник освіти. 2013. № 4. С. 185-191
- 55.Тришневська Г. Використання текстів підручників для початкової школи у процесі виховної роботи з учнями. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2012. Вип. 12. С. 523-528.
- 56.Тур Ю. Формування в молодших школярів умінь будувати тексти ділового стилю (3 клас) : бакалавр. робота — Чернігів : ЧНПУ ім. Т.Г. Шевченка, 2015. URL: <http://B:\E-books\Электронный каталог\T\Tur.pdf>

- 57.Ураєва І. Формування комунікативної компетентності учнів засобами українознавчих текстів та самостійного інтернет-пошуку. Педагогічний пошук. 2014. № 3. С. 43–47
- 58.Шевчук Л. Вправи і завдання у підручниках з української мови для формування текстотворчих умінь учнів 2 класу. Проблеми сучасного підручника. 2016. Вип. 16. С. 473 – 481.
- 59.Шевчук Л. Текст як лінгводидактична основа групової роботи молодших школярів. Укр. мова і л-ра в шк. 2011. №7. С. 14-16.
- 60.Шелехова Г. Особливості формування мовленнєвої компетентності учнів основної школи в процесі сприймання письмових текстів. Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна. 2013. Вип. 40. С. 267-271.
- 61.Янко Н. Текст як основа формування стилістичних умінь в учнів початкових класів. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки. 2013. Вип. 108.2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_2_108_17.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета на визначення рівня сформованості текстотворчих умінь учнів початкової школи на уроках української мови

1. Текст – це

А) перелік слів;

Б) група речень, які зв'язані між собою за змістом;

В) сукупність словосполучень.

2. Обери серед групи речень ту, яка є текстом.

А) Люди.

Б) Прийшла золота осінь. Листя вбралося в різні барви. Дні стали холоднішими. Птахи відлетіли в теплі краї.

В) Гарна дівчина, добра справа, працювати старанно, золоті руки.

3. Встанови відповідність.

А) Жила в одному селі дівчинка Калинка.

текст-опис

Вона була дуже доброю та працювитою.

Кожного дня ходила в ліс збирати цілющі трави.

Б) Вона була жовтенька і пухнаста.

текст-розповідь

Стебельце було схоже на трубочку.

Якщо її зірвати, то потече біле молочко.

4. Пронумерувати речення так, щоб утворився текст.

1) Листя з дерев вже опало.

2) Про це говорить нам погода.

3) Дітвора йде до школи і здригається від холоду.

4) Скоро зима.

